

# جایگاه مناطق آزاد در برنامه ریزی منطقه‌ای ایران

دکتر غلامرضا لطیفی\*، مهرناز امین‌آقایی\*\*

## چکیده

با توجه به اهمیت مناطق آزاد تجاری - صنعتی در اقتصاد کشورهای توسعه یافته و برخی کشورهای در حال توسعه، بررسی دلایل ناکامی مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران ضروری به نظر می‌رسد. برای این منظور افکندن نگاهی به جایگاه مناطق آزاد در برنامه ریزی منطقه‌ای ایران می‌تواند مفید واقع شود. از این رو، در این مقاله سعی می‌شود تا پس از بیان جایگاه مناطق آزاد تجاری - صنعتی در نظام برنامه ریزی ایران، با ذکر شاخص‌های مؤثر در رشد و پیشرفت این مناطق و تحلیل اطلاعات موجود در این زمینه، به بیان پاره‌ای مشکلات و دلایل ناکامی مناطق آزاد در ایران پرداخته شود.

## مقدمه

برنامه ریزی و اتخاذ سلسله تصمیمات متوالی و متناسب با زمان است که بتواند با توجه به قابلیت‌های منطقه، امکان حصول اهداف مورد نظر منطقه را فراهم آورد. از این رو بررسی جایگاه مناطق آزاد در نظام برنامه ریزی کشور در راستای ارزیابی عملکرد این مناطق امری ضروری به نظر می‌رسد. بر این مبنا این مقاله سعی دارد تا مطالعه مروری بر جایگاه مناطق آزاد در نظام برنامه ریزی منطقه‌ای ایران داشته باشد.

در این راستا شاید پاره‌ای تعاریف بدیهی به نظر برسند اما

امروزه مناطق آزاد تجاری بعنوان یکی از پایه‌های اقتصادی در افزایش صادرات و جذب سرمایه‌گذاری خارجی سهم بزرگی از اقتصاد کشورهای پیشرفته را تشکیل می‌دهند. اما اینکه منطقه خاصی بعنوان منطقه آزاد نامگذاری شده و صرفاً اهداف و فعالیت خاصی برای آن منظور شود، منجر به رشد اقتصادی و تحول مثبت در منطقه نخواهد شد. آنچه باید مورد اهمیت قرار گیرد، نحوه

\* عضو هیأت علمی دانشگاه علامه طباطبایی

\*\* دانشجوی کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی رفاه اجتماعی - دانشگاه علامه طباطبایی

## مبانی نظری

ایجاد مناطق آزاد، نخستین بار در کشورهای سوسیالیستی که دارای اقتصاد بسته بودند، مورد توجه قرار گرفت. در واقع هدف پایه گذاران مناطق آزاد، آزمودن تئوری اقتصاد آزاد در بخش‌هایی از کشور بود که مایه‌های پیشرفت در آنها دیده می‌شد. در ایران هم شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری به پیشنهاد تئوری پردازان اقتصاد دولتی صورت گرفت تا گریز گاهی برای اقتصاد بسته دولتی باشد. سخن گفتن از مناطق آزاد و در نظر گرفتن آن بعنوان یکی از بنیان‌های اقتصادی کشور، بی‌توجه به اصول رقابت و بازار آزاد امکان‌پذیر نیست. در این راستا پاره‌ای از مبانی نظری مرتبط با این موضوع مورد بررسی بیشتر قرار می‌گیرد. در یک نظام اقتصاد بازار، قیمت‌ها، سود، زیان، انگیزه‌ها و پاداش‌ها تعیین‌کننده هستند. بنگاه‌ها کالاهایی را تولید می‌کنند که بالاترین سود ممکن را داشته باشد، فناوری تولیدی‌ای را به کار می‌گیرند که کمترین هزینه را داشته باشد. در عصر حاضر هیچ جامعه‌ای به‌طور کامل و صددرصد به صورت اقتصاد آزاد اداره نمی‌شود. اقتصاددانان مدافع نظام بازار نیز هیچگاه از جامعه بدون

○ ایجاد مناطق آزاد، نخستین بار در کشورهای سوسیالیستی که دارای اقتصاد بسته بودند، مورد توجه قرار گرفت. در واقع هدف پایه گذاران مناطق آزاد، آزمودن تئوری اقتصاد آزاد در بخش‌هایی از کشور بود که مایه‌های پیشرفت در آنها دیده می‌شد. در ایران هم شکل‌گیری مناطق آزاد تجاری به پیشنهاد تئوری پردازان اقتصاد دولتی صورت گرفت تا گریز گاهی برای اقتصاد بسته دولتی باشد. سخن گفتن از مناطق آزاد و در نظر گرفتن آن بعنوان یکی از بنیان‌های اقتصادی کشور، بی‌توجه به اصول رقابت و بازار آزاد امکان‌پذیر نیست.

ذکر آنها سبب روشن‌تر شدن مفاهیم مورد بحث خواهد شد.

منطقه آزاد تجاری قلمرو معینی است که غالباً در محدوده داخل یک بندر و یا در مجاورت آن قرار گرفته و در آن تجارت آزاد با سایر نقاط جهان مجاز شمرده می‌شود. چنانچه کالاها را می‌توان بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی از این مناطق صادر کرد یا به این مناطق وارد نمود. در مورد واردات کالا به این مناطق، امکان ذخیره، بسته‌بندی و صدور مجدد این کالاها وجود دارد. کالاهایی که از مناطق آزاد تجاری به کشور میزبان وارد می‌شوند، ملزم به پرداخت حقوق و عوارض گمرکی کشور میزبان هستند. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان ویژگی‌های مناطق آزاد تجاری را به صورت زیر برشمرد: ۱- تأمین مواد خام و کالاهای واسطه‌ای ۲- صدور تولیدات داخلی بدون پرداخت مالیات بر صادرات یا عوارض فروش ۳- ارائه سوبسید به صادرکنندگان در صورت حمایت از صنایع داخلی ۴- وجود مدیریت مستقل در مناطق آزاد تجاری (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۰: ۵)

شرکت‌های مستقر در مناطق آزاد تجاری معمولاً از قوانینی که در اقتصاد داخلی و مالکیت خارجی شرکت‌ها، برگشت سود، اشتغال خارجی‌ان در قسمت‌های مدیریت و نظارت فنی و واردات ماشین‌آلات سرمایه‌ای حکمفرما است، معاف می‌باشند. ضمناً از دسترسی به سهمیه‌های وارداتی کشورهای میزبان نیز بهره‌مند می‌شوند. در اکثر کشورهایهایی که اقدام به تأسیس مناطق آزاد نموده‌اند، اداره جداگانه‌ای برای ارتباط بین دولت و شرکت‌های منطقه ایجاد شده است و هدف از این امر کاهش هزینه‌های اداری شرکت‌های منطقه و جلوگیری از تأخیرات غیرضروری است. (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۰: ۵)

در این مقاله ابتدا مبانی نظری مرتبط با این مسأله مورد بررسی قرار گرفته و سپس نحوه تغییر دیدگاه برنامه‌ریزان داخلی نسبت به مناطق آزاد تجاری در ایران بیان می‌شود. در ادامه به بررسی چگونگی تأثیر این تغییرات در بعضی فاکتورهای مهم در پیشرفت مناطق آزاد پرداخته خواهد شد. سپس موانع و تنگناهایی که در مقابل مناطق آزاد ایران قرار دارد به صورت خلاصه مطرح و در نهایت بخش پایانی این مقاله اختصاص به راهکارها و پیشنهادهایی در راه رشد و شکوفایی این مناطق دارد.

خلاف آزادی طبیعی تصور شود. کنترل بر نرخ بهره نیز از نظر اسمیت قابل قبول است، مشروط به آنکه نرخ بهره کمتر از پایین ترین نرخ بهره بازار قرار نگیرد تا پروژه‌های کم بازده توجیه اجرا پیدا نکنند. (Oscr, ۱۹۷۰: ۶۷) موارد فوق به خوبی مشخص می‌سازد که برخلاف تصور برخی، آدم اسمیت موافق آزادی اقتصادی بی‌حد و حصر لسه‌فر<sup>۱</sup> نبوده است و حضور دولت را در بخش‌هایی که امروزه آن را زیربنایی می‌نامیم و نیز در بخش‌های آموزش و در ایجاد امنیت و برقراری عدالت ضروری می‌دانسته است. اشاره اسمیت به تضمین اجرای قراردادها توسط دولت نشان دهنده درک عمیق وی از موضوع هزینه مبادله است، موضوعی که دو سده پس از وی به وسیله اقتصاددانان نهادگرا در اواخر قرن بیستم مجدداً احیا شد. کینز در کتاب پایان آزادی عمل<sup>۲</sup> می‌نویسد: «واژه لسه‌فر نه در آثار آدم اسمیت و نه در آثار ریکاردو و مالتوس یافت می‌شود. در واقع صرفاً تصور این است که اقتصاددانان این عبارت را اظهار داشته‌اند». (Oscr, ۱۹۷۰: ۶۷) به نظر می‌رسد که مخالفان نظام بازار آزاد با مستمسک قرار دادن لسه‌فر موافقان نظام اقتصاد آزاد را به دفاع بی‌حد و حصر از سازوکار بازار، بدون قائل شدن به کوچک‌ترین دخالت دولت متهم کرده و می‌کنند. در واقع موضوع اصلی بین اقتصاددانان مخالف و موافق نظام اقتصاد آزاد شکل و حدود دخالت دولت است و نه عدم حضور کامل دولت. کینز می‌گوید، «این اقتصاددانان نبودند که تفکر لسه‌فر را اشاعه دادند بلکه «توده‌ها و عوام» بودند که تفکر اقتصاد آزاد و تفسیر افراطی آزادی بی‌حد و حصر اقتصادی را ارائه دادند». (Oscr, ۱۹۷۰: ۶۷) به هر حال آنچه آدم اسمیت بر آن تأکید دارد این است که دخالت دولت در فعالیت‌های اقتصادی نباید حوزه عمل گسترده‌ای را دربرگیرد و رفاه جامعه از طریق فرایند رقابت که در آن نفع شخصی انگیزه عاملان اقتصادی است، حداکثر می‌شود. در اقتصاد بازار تولیدکنندگان با افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه از منابع خود به طور مؤثر استفاده می‌کنند و با دستیابی به سود بیشتر در بازار باقی می‌مانند. در اقتصاد بازار رقابت، عامل محرک تولید است. کسانی که نمی‌توانند به طور کارآمد از منابع استفاده کنند زیان می‌بینند و مجبور می‌شوند از بازار خارج شوند. به این ترتیب در سازوکار بازار، ناکارآمدها شکست می‌خورند و کارآمدها موفق می‌شوند و این فرایند به نفع کل جامعه است. در واقع در فرایند رقابت خروج بنگاه‌های ضررده به منزله تأمین

○ استیگلیتز با تأکید بر سرمایه‌گذاری خارجی معتقد است که اقتصاد کلان باید فضایی پدید آورد که سرمایه و از جمله سرمایه خارجی را جذب کند. این سرمایه‌گذاری می‌تواند با دادوستد خارجی، دانش فنی و دسترسی به بازارهای خارجی امکان اشتغال جدید را فراهم آورد. شرکت‌های خارجی همچنین به منابع مالی دسترسی دارند که در کشورهای رو به توسعه که در آنها مؤسسات مالی ضعیف هستند، اهمیت بسیار دارد. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بسیاری از موفق‌ترین نمونه‌های توسعه، مانند سنگاپور و مالزی و حتی چین نقشی مهم بازی کرده است.

حضور دولت سخن نگفته‌اند، حتی اقتصاددانان کلاسیک و در رأس آنها آدم اسمیت دخالت دولت را در موارد مشخص انکار نکرده‌اند، بلکه دولت را از دخالت مستقیم در امور اقتصادی و تجاری بر حذر داشته‌اند. به نظر آدم اسمیت دولت سه وظیفه اصلی بر عهده دارد: وظیفه اول حفظ و حراست جامعه از تعرضات کشورهای دیگر است. وظیفه دوم برقراری عدالت در داخل کشور و حمایت از هر فرد در برابر تجاوز افراد دیگر به حقوق است. وظیفه سوم ارائه خدمات عمومی و ایجاد نهادهایی است که کارآفرینان خصوصی انگیزه‌ای برای فعالیت در آن ندارند. به نظر اسمیت دولت می‌تواند در چارچوب موارد فوق در اقتصاد دخالت کند. اسمیت معتقد است در میان کارهای عمومی که دولت باید انجام دهد آنهایی هستند که موجبات توسعه تجارت و آموزش را فراهم می‌کند، مانند احداث پل‌ها، کانال‌ها، اسکله‌ها، جاده‌ها، ادارات پست، ضرب سکه و مدارس. علاوه بر این دولت باید بتواند اجرای قراردادها را تضمین کند. همچنین اسمیت کنترل بر چاپ پول کاغذی توسط بانک‌ها را ضروری می‌داند، حتی اگر این عمل

اقتصاد امریکای لاتین در دهه ۸۰ و ۹۰ مبتنی بر ریاضت مالی، خصوصی سازی و آزادی بازارها، به کسری بودجه هنگفت دولت‌ها و ضرر و زیان بنگاه‌های اقتصادی در پایان این دوره اشاره دارد. وی به غیر کارآمدی بنگاه‌های خصوصی در نتیجه حمایت دولت از آنها در مقابل رقابت خارجی اشاره کرده و این مسأله را عاملی برای فشار به مصرف کننده در نهایت تورم‌های شدید می‌داند. جوزف استیگلیتز معتقد است که آزادی تجارت، پایین آوردن تعرفه‌ها و حذف دیگر ابزار حمایتی در صورتیکه به درستی و با سرعتی قابل قبول صورت پذیرد، به طوریکه همزمان با از میان رفتن مشاغل غیر کارا، شغل‌های تازه‌ای ایجاد شوند، منافع زیادی را موجب می‌شود که ناشی از کارایی بیشتر است. (استیگلیتز ۱۳۸۲: ۷۹). وی مشکل را در این می‌داند که بسیاری از این سیاست‌ها به خودی خود هدف محسوب می‌شوند در حالیکه باید ابزاری برای رشد اقتصادی پایدار تر و عادلانه‌تر به‌شمار روند. وی معتقد است که خصوصی سازی باید بخشی از یک برنامه جامع باشد که در آن، ایجاد مشاغل تازه همزمان با از بین رفتن مشاغل در نتیجه خصوصی سازی دیده شده باشد. (استیگلیتز ۱۳۸۳: ۸۱) استیگلیتز با تأکید بر سرمایه‌گذاری خارجی معتقد است که اقتصاد کلان باید فضایی پدید آورد که سرمایه و از جمله سرمایه خارجی را جذب کند. این سرمایه‌گذاری می‌تواند با دادوستد خارجی، دانش فنی و دسترسی به بازارهای خارجی امکان اشتغال جدید را فراهم آورد. شرکت‌های خارجی همچنین به منابع مالی دسترسی دارند که در کشورهای رو به توسعه که در آنها مؤسسات مالی ضعیف هستند، اهمیت بسیار دارد. سرمایه‌گذاری مستقیم

سلامت اقتصاد است. اگر چه مکانیسم بازار با کارایی و تخصیص بهینه منابع همراه بوده و موجبات رفاه اقتصادی بیشتر جامعه را فراهم می‌آورد، ولی در پاره‌ای موارد مکانیسم بازار نمی‌تواند منابع را به طور بهینه تخصیص دهد و در این شرایط اصطلاحاً بازار شکست می‌خورد. مهمترین مواردی که منجر به شکست بازار می‌شود، عبارتند از: الف- وجود بازارهای غیر رقابتی ب- وجود کالاهای عمومی ج- وجود عوارض خارجی د- نابرابری در توزیع درآمد ه- نبود اطلاعات کامل و- وجود هزینه‌های بالای مبادله ز- عدم وجود بازارها. اگر چه درست است که سازو کار بازار در پاره‌ای موارد در تخصیص بهینه منابع ناکام می‌ماند ولی در عمل موضوع شکست بازار (که صرفاً در موارد اشاره شده روی می‌دهد) نباید دستاویزی برای دخالت‌های گسترده دولت در اقتصادها به‌ویژه اقتصادهای کشورهای در حال توسعه فراهم آورد. تجربه شکست مکانیسم بازار و شکست نظام بوروکراسی دولتی در طی نیم قرن گذشته نشان داد که دولت و بازار باید بعنوان مکمل یکدیگر عمل کنند. شکی نیست که مکانیسم بازار در شرایطی نمی‌تواند منابع را به طور بهینه تخصیص دهد و دولت در آن شرایط باید بعنوان رفع کننده کاستی‌های نظام بازار وارد عمل شود. امروزه به نظر می‌رسد که بین اقتصاددانان اجماع نسبی در حال شکل‌گیری است و بسیاری از اقتصاددانان در این مسأله اتفاق نظر دارند که در سیاست‌گذاری باید بر مکمل بودن دولت و بازار تأکید کرد. موضوع اصلی شکل و حدود دخالت دولت است و نه ضرورت دخالت آن. موضوع در واقع این است که دولت بهترین کاری که می‌تواند انجام دهد، طبیعی است که یک دولت کوچک و کارآمد بهتر از یک دولت گسترده و ناکارآمد در خدمت‌رشد و شکوفایی کشور قرار بگیرد. آتوکی اقتصاددان ژاپنی عقیده دارد: «باید دولت را یک بازیگر درون‌زادانیم که با نظام اقتصادی بعنوان یک گروه منسجم از نهادها تعامل می‌کند و نه یک عامل خنثی و یا قادر مطلق که به طور برون‌زا به نظام اقتصادی چسبیده است. در این دیدگاه سیاست دولت فقط معطوف به معرفی یک سازو کار جانشین برای حل نارسایی‌های بازار نیست، بلکه افزایش توانایی‌های نهادها و بخش خصوصی برای انجام این کار است. (Oscf, ۱۹۷۰: ۶۷)

○ هدف اصلی از ایجاد مناطق آزاد تجاری، زمینه‌سازی برای فراهم آمدن شرایط افزایش تولید و صدور کالاهای صنعتی و راه‌یابی به بازارهای جهانی بر پایه رقابت آزاد است. اساسی‌ترین ابزار برای رسیدن به این هدف، جذب سرمایه و تکنولوژی از دیگر کشورهای جهان است.

در ادامه دیدگاه جوزف استیگلیتز<sup>۲</sup> در بیان تعامل دولت و بخش خصوصی قابل تأمل است. جوزف استیگلیتز، در کتاب «جهانی‌سازی و مسائل آن»<sup>۳</sup> با اشاره به اصول اساسی

برقراری عوارض، گرایش به فعالیت‌های بازرگانی و واردات کالا برای تأمین کالاهای مورد نیاز کشور در دوران جنگ، برای منطقه آزاد کیش در نظر گرفته شد. اتخاذ چنین تصمیمی سبب دور شدن منطقه از اهداف خود شد و این گرایش تا به امروز برای تمام مناطق آزاد تجاری ایران وجه غالب را پیدا کرد. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۸۰: ۲۰)

در سیاست‌های کلی برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۶۸-۱۳۷۲)<sup>۲</sup>، گرایش به توسعه مناطق آزاد تجاری به چشم می‌خورد و ضرورت ایجاد قوانین جامعه برای این مناطق در راستای از بین بردن موانع و ایجاد تسهیلات لازم برای مناطق آزاد کشور مورد تأیید قرار می‌گیرد. با توجه به این اولویت‌ها در دوره برنامه اول توسعه و در سال ۱۳۶۹، جزیره قشم به عنوان منطقه آزاد تجاری - صنعتی مورد بهره‌برداری قرار گرفت. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۷۰: ۱۵)

قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۲ به تصویب رسید. اهداف مناطق آزاد در این قانون به صورت زیر بیان شده است: انجام امور زیربنایی، عمران و آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی، سرمایه‌گذاری و افزایش درآمد عمومی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی و ارائه خدمات عمومی. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۷۰: ۱۷)

تصویب قانون چگونگی اداره مناطق آزاد کشور در سال ۱۳۷۲، قدمی بزرگ در توسعه مناطق آزاد کشور به شمار می‌رود. در این قانون هدف از ایجاد مناطق آزاد تجاری در ایران امور زیر در نظر گرفته شده است:

- ۱- انجام امور زیربنایی ۲- عمران، آبادانی، رشد و توسعه اقتصادی ۳- جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، ۴- افزایش درآمد عمومی ۵- ایجاد اشتغال سالم و مولد ۶- تنظیم بازار کالا و کار ۷- حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای ۸- تولید و صادرات کالاهای صنعتی و تبدیلی

در سیاست‌های کلی برنامه دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۸-۱۳۷۴)<sup>۳</sup>، همچنان تأکید بر توسعه و گسترش مناطق آزاد تجاری کشور به چشم می‌خورد. هدف از این تصمیم، تلاش در راستای کاهش وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای حاصل از نفت و توسعه بیش از پیش صادرات غیر نفتی از طریق ایجاد و توسعه مناطق آزاد

خارجی در بسیاری از موفق‌ترین نمونه‌های توسعه، مانند سنگاپور و مالزی و حتی چین نقشی مهم بازی کرده است. (استیگلیتز ۱۳۸۳: ۸۳)

## بررسی مناطق آزاد تجاری در نظام برنامه‌ریزی ایران

معمولاً پدیده‌های اجتماعی - اقتصادی در هر جامعه‌ای طی فرایندی شکل می‌گیرند و به تدریج تحول پیدا می‌کنند. بررسی زمینه شکل‌گیری و پیدایش یک پدیده کمک می‌کند تا شناخت دقیق‌تر و کامل‌تری نسبت به آن پدیده حاصل شود. از این رو در ادامه به بررسی نحوه برنامه‌ریزی برای مناطق آزاد کشور پرداخته شده است. روند برنامه‌ریزی برای مناطق آزاد تجاری صنعتی می‌تواند به بررسی دلایل کارکرد یا عدم کارکرد این مناطق کمک کند.

پس از پیروزی انقلاب، سازماندهی و تشکیلات برای انجام فعالیت‌های مناطق آزاد تجاری - صنعتی با بهره‌برداری از امکانات و تأسیسات جزیره کیش شروع شد. شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۵۸، مصوبه‌ای مبنی بر واگذاری سازمان عمران کیش به وزارت ارشاد و متعاقب آن اعلام جزیره کیش به عنوان منطقه آزاد را صادر نمود. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۷۰: ۱۵)

به علت شرایط ناشی از جنگ تحمیلی، امتیازات و تسهیلاتی مغایر با اصول قوانین مناطق آزاد تجاری نظیر اجازه ورود کالاهای خاص، برقراری معافیت‌های گمرکی،

### ○ میزان صادرات از مناطق آزاد تجاری

گرچه روندرو به رشد داشته است، اما ساختار درآمدی سازمان‌های مناطق آزاد تجاری به خوبی نمایانگر وابستگی این سازمانها به ورود کالاهای مسافری از منطقه به سرزمین اصلی است و از همین رو مناطق آزاد کشور به ظاهر از بزرگترین هدفهای خود که پردازش صادرات و جذب سرمایه و تکنولوژی خارجی است، بازمانده‌اند.



○ **هدفهای در نظر گرفته شده برای مناطق آزاد در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران، بسیار بلندپروازانه و گوناگون است؛ در حالی که انتخاب چند هدف مشخص و همسو با ساختار مناطق آزاد در ایران می توانست در شکل گیری انتظارات واقع بینانه از آنها مؤثر باشد. بهتر بود که صدور کالاهای صنعتی و تبدیلی از این مناطق در راستای حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه‌ای، مهمترین هدف شمرده شود.**

برای فراهم آمدن شرایط افزایش تولید و صدور کالاهای صنعتی و راه‌یابی به بازارهای جهانی بر پایه رقابت آزاد است. اساسی‌ترین ابزار برای رسیدن به این هدف، جذب سرمایه و تکنولوژی از دیگر کشورهای جهان است. جدول شماره ۱ و ۲ میزان سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد را به ترتیب در سالهای ۱۳۷۷-۱۳۷۲ و سالهای ۱۳۸۳-۱۳۸۰ نشان می‌دهد. (سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران)

به‌عنوان اولین نکته در تحلیل داده‌های جداول ۱ و ۲ می‌توان به این نکته اشاره کرد که، کیش در جذب سرمایه‌گذاری خارجی در سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷ کمترین موفقیت را داشته است. و در مقابل قشم دارای موفقیت بیشتری بوده است. این روند در سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳، به‌صورت عکس اتفاق افتاده است. (سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران)

دلیل این امر رقابت برنامه‌ریزان اقتصادی قشم و کیش برای افزایش جذب مسافران داخلی و خارجی بوده است. در سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷، کیش بیش از ۹۵ درصد از تعداد مسافران خارجی را به خود اختصاص داده است و در مقابل قشم تنها ۴ درصد سهم داشته است. این مسأله برنامه‌ریزان منطقه قشم را بر آن داشت تا در راستای جذب بیشتر توریست اقدام کنند. در حالیکه از نقطه نظر امکانات زیربنایی موجود در قشم، قشم توانایی بیشتری در جذب سرمایه‌های خارجی و واردات کالا دارد تا جذب توریست.

تجاری ایران عنوان شده است. این در حالی است که به دلیل ضعف امکانات زیربنایی نظیر آب و فاضلاب، امکانات ارتباطی و... در مناطق آزاد موجود در آن تاریخ، امکان بهره‌برداری کامل از این مناطق امکان‌پذیر نبوده است.

در سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳-۱۳۷۹)<sup>۵</sup>، دولت کم‌کم تصمیم به واگذاری فعالیت‌های این مناطق به بخش خصوصی و کنار رفتن از بازار این مناطق نمود. جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی از اولویت‌های این برنامه قرار گرفت. بطوریکه تعداد نیروی انسانی شاغل در بخش دولتی در این مناطق از ۱۵۱۴ نفر در سال ۱۳۸۰ به ۴۹۳ نفر در سال ۱۳۸۳ کاهش پیدا کرد. (سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی) اما در این دوره تحول مثبتی در جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در این مناطق صورت نگرفت. از این رو از بین بردن موانع سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در این مناطق مورد بررسی قرار گرفته و نتیجه این بررسی در برنامه چهارم توسعه نشان داده شده است.

در سیاست‌های کلی برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی (۱۳۸۸-۱۳۸۴)<sup>۶</sup>، بازنگری و اصلاح قانون امور گمرکی و قانون مناطق آزاد تجاری و صنعتی مورد تأکید قرار گرفت. در این دوره در راستای کاهش واردات کالاهای ساخته شده در این مناطق اقداماتی مورد بررسی قرار گرفت که از جمله آنها این بود که کالاهای تولید یا پردازش شده در مناطق آزاد در هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب شده و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهد بود. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۷۰: ۲۰)

اما در این دوره علی‌رغم تأکیدهای صورت گرفته بر عدم توسعه فضایی مناطق آزاد کشور، مغایر با سیاست‌های کلی این دوره، همچنان مناطق آزاد کشور رو به گسترش رفته و مجوز ایجاد چندین منطقه آزاد در شمال و جنوب کشور صادر شد.<sup>۷</sup>

## اثربخشی برنامه‌ریزی مناطق آزاد تجاری بر برخی فاکتورهای مهم در این مناطق

\* سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد هدف اصلی از ایجاد مناطق آزاد تجاری، زمینه‌سازی

خارجی در سالهای اولیه تأسیس این مناطق وجود نداشته و در نهایت نیز منابع بیمه به دلیل ضعف‌های سیاسی ایران در منطقه بسیار بالا است. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۸۰: ۱۱)

نسبت سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی به تولید ناخالص داخلی به منزله یک شاخص مهم اقتصادی در سالهای ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ در ایران در هر دو سال تقریباً صفر بوده است. این نسبت در سالهای مورد بحث در ترکیه به ترتیب ۰/۵ و ۰/۹، در مالزی ۵/۳ و ۰/۹، در کره جنوبی ۰/۷ و ۳/۲ و در مصر ۱/۷ و ۱/۳ درصد بوده است. نسبت اخیر در سنگاپور به منزله یکی از مناطق آزاد موفق جهان به ترتیب در این دو سال برابر ۲۰/۷ و ۱۱/۶ درصد بوده است.

#### \* سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد

جداول شماره ۳ و ۴، میزان سرمایه‌گذاری‌های داخلی جذب شده (سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی) در مناطق آزاد کشور را نشان می‌دهد. میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷ برابر ۱۲۳۷۵ میلیارد ریال است که از این میزان، کیش بیشترین میزان جذب سرمایه را به خود اختصاص داده است. در بین سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳، میزان سرمایه‌گذاری بخش خصوصی به ۲۵۳۵۶ میلیارد ریال افزایش یافته است که از این میزان باز هم کیش بیشترین سهم را داشته و منطقه آزاد قشم رکود قابل توجهی داشته است. دلیل استقبال بیشتر سرمایه‌گذاران داخلی در سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد کیش نسبت به سایر مناطق را می‌توان قابلیت منطقه آزاد کیش در جذب توریست دانست. همانطور که در جدول شماره ۳ مشخص است، منطقه آزاد قشم در ابتدا میزان بیشتری از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را به خود اختصاص داده است اما با شروع جذب توریست بیشتر در منطقه کیش، تمایل سرمایه‌گذاران خصوصی به منطقه کیش بیشتر شده است.

در هر سه منطقه آزاد و در تمام سالهای فعالیت این مناطق، میزان سرمایه‌گذاری در بخش تولید بسیار پایین و در حدود ۱۰ درصد بوده است. بطوریکه سرمایه‌گذاران داخلی نیز ترجیح می‌دهند بیشتر در امور تجاری و خدماتی فعالیت داشته باشند. نکته‌ای که در اینجا باید مورد توجه قرار بگیرد، مسأله دور شدن مناطق آزاد از هدف اصلی این مناطق یعنی افزایش میزان صادرات کالا است. به طوریکه بیشترین سرمایه‌گذاری داخلی در راستای واردات کالا و فروش آن در بازارهای داخلی بوده است. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۸۰: ۱۰)

○ نبود شرایط لازم برای جلب سرمایه‌گذاری خارجی از عواملی است که مانع تحقق یافتن اهداف مناطق آزاد تجاری در کشور شده است. باید دانست که مجموعه‌ای از عوامل زمینه مناسب برای جلب سرمایه‌گذاری خارجی را می‌سازد و تا همه آنها فراهم نیاید، جلب سرمایه‌گذاری خارجی بر پایه یک یا چند عامل امکان‌پذیر نیست.

بنابر این بهتر این بود که تمرکز برنامه‌ریزان اقتصادی این منطقه بر جذب سرمایه‌های خارجی باقی می‌ماند.

نکته دوم نهفته در این جداول این است که بارشد سرمایه‌گذاری‌های دولت در راستای افزایش امکانات زیربنایی منطقه رشد قابل توجهی در افزایش میزان سرمایه‌گذاری خارجی در جدول ۲ نسبت به جدول ۱ مشاهده می‌شود. برای اثبات این مدعا می‌توان اشاره کرد که کل سرمایه‌گذاری دولت در بخشهای زیربنایی (آب و فاضلاب، انرژی، حمل و نقل و ارتباطات) مناطق آزاد سه گانه در فاصله سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷، برابر ۱۰۲۳ میلیارد ریال بوده است. در حالیکه این رقم تنها در بین سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳ برابر ۱۲۹۶ میلیارد ریال در نظر گرفته شده است. (سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران)

نکته مهم در سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده در مناطق آزاد تجاری این مسأله است که از میزان سرمایه‌گذاری‌های خارجی انجام شده در مناطق آزاد، میزان بسیار کمی از آن در بخش صنعتی و تولیدی بوده است. این مقدار تاکنون برابر ۳/۴ درصد بوده است و سرمایه‌گذاران خارجی بیشتر ترجیح می‌دهند تا در بخش‌های خدماتی و تجاری سرمایه‌گذاری کنند. یکی از عمده دلایل این مسأله عدم وجود تضمین مناسب برای سرمایه‌گذاران خارجی در منطقه و عدم وجود قوانین کافی و جامع برای بیمه سرمایه این افراد است به صورتیکه امکان استفاده از بیمه‌های

ثابت) در ایران در دوره ۲۰۰۰-۱۹۹۰ معادل ۵/۹ درصد بوده است. این شاخص در ترکیه ۵/۷ درصد، در مالزی ۲/۴ درصد، در کره جنوبی ۵/۷ درصد و در مصر ۳/۱ درصد بوده است.

### شمار گردشگران داخلی و خارجی

جدول شماره ۵ و ۶، میزان جذب گردشگران خارجی و داخلی را توسط مناطق آزاد نشان می‌دهد. از آنجایی که میان جذب گردشگران خصوصاً گردشگران خارجی تأثیر بسیاری در روند افزایش موفقیت مناطق آزاد تجاری دارد، این موضوع دارای اهمیت زیادی است.

گردشگران خارجی و داخلی در منطقه آزاد کیش به نسبت منطقه آزاد قشم و چابهار، از میزان بیشتری برخوردار است. دلیل این امر را می‌توان قدمت این منطقه و امکانات تفریحی و گردشگری بیشتر آن دانست. بطوریکه در فاصله سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۵، رقابتی میان منطقه آزاد کیش و قشم از این نظر برقرار بود. روند رشد گردشگران داخلی و خارجی تا سال ۱۳۸۳ همچنان ادامه دارد اما نکته مورد بحث در اینجا کاهش نسبت رشد در سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳

منطقه آزاد چابهار در مجموع نسبت به سایر مناطق آزاد کشور در جذب سرمایه‌گذاری داخلی ناموفق‌ترین منطقه آزاد به‌شمار می‌رود که شاید بتوان دلیل این امر را محرومیت این منطقه دانست و کمبود تأسیسات زیربنایی نسبت به دو منطقه دیگر. یکی دیگر از دلایل این امر را می‌توان قانونی دانست که در سال ۱۳۷۴ در مورد این منطقه صادر شد. براساس این قانون سهم گمرک تنها در مورد کالاهای صنعتی و مواد اولیه در این منطقه دریافت نمی‌شود و کالاهای ساخته شده مشمول پرداخت هزینه گمرکی می‌شوند. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۸۰: ۱۰) همین نکته نشانگر تمایل بیشتر سرمایه‌گذاران داخلی به واردات کالا در مقابل سرمایه‌گذاری تولیدی است.

تعداد کل شرکت‌ها و مؤسسات ثبت شده در مناطق آزاد کشور (اعم از تجاری، خدماتی و صنعتی) ظرف سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳، ۳۱۱۱ شرکت بوده که از این تعداد ۱۳۰۹ شرکت تجاری، ۱۴۲۶ شرکت خدماتی و ۳۰۷ شرکت صنعتی بوده است. (سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی)

تفاضل رشد تجارت و رشد تولید (هر دو به قیمت‌های

### جدول شماره ۱، میزان سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد در سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷

(ارقام به میلیون دلار)

منطقه	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷
کیش				۲	۰/۳۳	۲/۳۳
قشم		۰/۳۳	۲/۶	۴۳/۷۵	۶۱/۸	۲۰۸/۴۸
چابهار						۱/۰۸

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

### جدول شماره ۲، میزان سرمایه‌گذاری خارجی در مناطق آزاد در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳

(ارقام به میلیون دلار)

منطقه	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳
کیش	۲۱۸	۳۱۵	۳۰۲	۳۰۰
قشم	۱۶۰	۱۴۳	۲۱۷	۱۰۰
چابهار	۰/۳	۱/۲	۱/۲	۵۳/۵

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران



کشورهای عربی و یا ترکیه دانست. باید توجه داشت که جذب گردشگر خارجی، به تعدادی که حد معقولی از درآمد ارزی متناسب با هزینه‌های گسترده زیربنایی- همگانی انجام شده در هر منطقه‌ای را ببوشاند، از الزامات خاص خود پیروی می‌کند. گردشگرهای خارجی نیز نظیر سرمایه‌گذاران خارجی، شرایط مورد انتظار خود را در مناطق آزاد طالبند. مکان نسبتاً ارزان با توجه به امکانات مکان مورد نظر، نقاط دیدنی و خاطره‌انگیز، تسهیلات سیاحتی و تفریحی در مقیاس گسترده و امکان اوقات استراحت و تفریح از طریق استفاده از تسهیلاتی که خود ترجیح می‌دهند و نیز امکان خرید کالاهای مصرفی با کیفیت و قیمت مناسب از جمله این انتظارات به‌شمار می‌رود. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۸۰: ۴۰) محدودیت‌های مذهبی موجود در مناطق آزاد از دیگر مسایلی است که جذب توریست‌های خارجی را با مشکل مواجه کرده و گردشگران داخلی را نیز به سمت کشورهای عربی و ترکیه سوق می‌دهد.

### واردات کالا به مناطق آزاد تجاری- صنعتی

در میان سه منطقه آزاد تجاری ایران با قدمت بیشتر نسبت به شش منطقه آزاد موجود، قشم مقدار بیشتری از

○ گردشگران خارجی نیز مانند سرمایه‌گذاران خارجی، شرایط مورد انتظار خود را در مناطق آزاد می‌جویند. شمار گردشگران خارجی که در مدت شش سال از منطقه آزاد تجاری کیش دیدن کرده‌اند، ۴۰۶۰۰ نفر بوده است و این نشان می‌دهد که کیش در زمینه جذب گردشگر خارجی در قیاس با نقاط داخلی مانند اصفهان و دستیابی به هدفهای اعلام شده در برنامه‌هایش چندان موفق نبوده است.

است. بطوریکه از سال ۱۳۷۲ تا سال ۱۳۷۷ روند رشد بسیار سریعتر بوده اما در سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳، این روند با سرعت کمتری و حتی گاه به صورت ثابت باقی مانده است و علت این امر را می‌توان رشد تعداد و امکانات مناطق آزاد در خاورمیانه و امکان مسافرت‌های داخلی به امارات و

### جدول شماره ۳، میزان سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد در سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷

(ارقام به میلیارد ریال)

منطقه	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۲-۱۳۷۷ (درصد)	سهم (درصد)
کیش	۵۸	۶۳۶	۲۳۰۱	۴۱۰۵	۱۷۶	۷۲۷۶	۵۸/۸	۷۲۷۶
قشم	۱۱۲۰/۵	۱۰۹۶	۸۳۲	۶۲۰	۴۹۸	۴۶۷۵	۳۷/۸	۴۶۷۵
چابهار		۲۹	۸۸	۱۲۵	۱۸۲	۴۲۴	۳/۴	۴۲۴

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

### جدول شماره ۴، میزان سرمایه‌گذاری داخلی در مناطق آزاد در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳

(ارقام به میلیارد ریال)

منطقه	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۰-۱۳۸۳
کیش	۲۵۵۲	۳۳۹۸	۷۶۴۹	۸۲۹۶	۲۱۸۹۶
قشم	۵۸۵	۶۰۰	۶۴۹	۶۷۰	۲۵۰۴
چابهار	۵	۴	۱۰۹	۸۳۸	۹۵۶

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

## جدول شماره ۵، میزان گردشگران داخلی و خارجی در مناطق آزاد در سال‌های ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷

(هزار نفر)

عنوان	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۲- ۱۳۷۷	(سهم درصد)
مسافرین داخلی	کیش	۳۰۸/۶	۳۵۳/۶	۵۷۸/۴	۶۵۹/۱	۸۰۴	۶۰۶/۹	۳۳۱۰/۶
	قسم	۱۰۰	۱۰۰	۳۰۰	۷۰۰	۱۰۰۰	۱۰۰۰	۳۵
مسافرین خارجی	چابهار	۱۲۲/۶	۲۹۴/۲	۳۱۲/۷	۷۲۹/۲	۵۲۸/۵	۴۵۴/۵	۲۴۴۱/۷
	جمع	۴۳۱/۲	۷۴۷/۸	۱۱۹۱/۱	۲۰۸۸/۳	۲۳۳۲/۵	۲۰۶۱/۴	۸۸۵۲/۳
	کیش	۲/۱۵	۳/۳	۳/۳	۱/۵	۰/۷۵	۲۹/۶	۴۰/۶
	قسم			۰/۱	۰/۲	۰/۲	۱/۴	۱/۹
	چابهار							۰/۳
	جمع	۲/۱۵	۳/۳	۳/۴	۱/۷	۱	۳۱	۴۲/۶
								۱۰۰

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

## جدول شماره ۶، میزان گردشگران داخلی و خارجی در مناطق آزاد در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳

(هزار نفر)

عنوان	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	جمع هر منطقه
مسافرین داخلی	کیش	۷۶۷۶۴۸	۷۲۸۵۴۱	۷۴۲۰۳۶	۷۴۲۸۴۴
	قسم	۷۳۳۰۰۰	۹۷۰۸۱۸	۱۵۰۲۲۳۳	۱۳۸۴۹۰۷
	چابهار	۱۱۱۳۶۵۳	۱۳۱۸۱۲۷	۷۶۴۶۵۵	۸۵۳۲۷۹
	جمع	۲۶۱۴۳۰۱	۳۰۱۷۴۸۶	۳۰۰۸۹۲۴	۲۹۸۱۰۳۰
مسافرین خارجی	کیش	۶۴۸۰۱	۸۲۳۹۰	۸۸۱۲۸	۱۱۵۸۷۴
	قسم	۵۸۸۳۷	۶۰۴۸۸	۶۷۶۸۰	۷۵۳۰۰
	چابهار	۳۵۰	۳۶۰	۳۷۰	۳۹۰
جمع	۱۲۳۹۸۸	۱۳۳۲۳۸	۱۵۶۱۷۸	۱۹۱۵۶۴	۶۱۴۹۶۸

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

واردات کالا را به خود اختصاص داده است. موقعیت استراتژیک منطقه آزاد قشم با داشتن ساحل مناسب برای اسکله‌های بزرگ، وجود ذخایر گاز و انرژی، وجود اسکله‌های بسیار با ظرفیتی بیشتر از اسکله‌های سایر مناطق آزاد تجاری ایران، سبب شده است تا قشم در واردات کالا، نقش برجسته‌تری را داشته باشد. در حال حاضر شش اسکله فعال در منطقه آزاد قشم وجود دارد که تنها اسکله کاوه در صورت بهره‌برداری توانایی ظرفیت ۱۰۰۰۰۰ تن را داراست. (سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی)

## صادرات کالا از مناطق آزاد

واردات کالا را به خود اختصاص داده است. موقعیت استراتژیک منطقه آزاد قشم با داشتن ساحل مناسب برای اسکله‌های بزرگ، وجود ذخایر گاز و انرژی، وجود اسکله‌های بسیار با ظرفیتی بیشتر از اسکله‌های سایر مناطق آزاد تجاری ایران، سبب شده است تا قشم در واردات کالا، نقش برجسته‌تری را داشته باشد. در حال حاضر شش اسکله فعال در منطقه آزاد قشم وجود دارد که تنها اسکله کاوه در صورت بهره‌برداری توانایی ظرفیت ۱۰۰۰۰۰ تن را داراست. (سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی)

در منطقه آزاد تجاری کیش، میزان واردات کالا بیشتر

جدول شماره ۹ و ۱۰، میزان صادرات کالا را از مناطق آزاد تجاری نشان می‌دهد. از آنجایی که صادرات کالا از عمده اهداف تشکیل مناطق آزاد تجاری به‌شمار می‌رود، بنابراین تحلیل داده‌های این جداول قابل توجه است. میزان صادرات از مناطق آزاد تجاری گرچه روند رو به

خواهد شد.

۱- عدم وجود امکانات نرم افزاری (قوانین و مقررات) و سخت افزاری (زیربنها و تأسیسات) مناسب در این مناطق و روند رو به گسترش افزایش فضایی این مناطق سبب شده است تا حجم بالایی از بودجه این مناطق به ایجاد مناطق آزاد تجاری جدید اختصاص یابد. این در حالی است که مناطق آزاد تجاری کشور هنوز در رابطه با ابتدایی ترین امکانات زیربنایی چون آب و فاضلاب، انرژی، حمل و نقل و ارتباطات با مشکل جدی روبرو هستند.

۲- هدفهای در نظر گرفته شده برای مناطق آزاد در قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران، بسیار بلندپروازانه و گوناگون است؛ در حالی که انتخاب چند هدف مشخص و همسو با ساختار مناطق آزاد در ایران می توانست در شکل گیری انتظارات واقع بینانه از آنها مؤثر باشد. بهتر بود که صدور کالاهای صنعتی و تبدیلی از این مناطق در راستای حضور فعال در بازارهای جهانی و منطقه ای، مهمترین هدف شمرده شود. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۷۰: ۱۵) وجود رابطه علی در میان اهداف قانون مناطق آزاد تجاری مانع تحقق بسیاری از اهداف ذکر شده در این قانون شده است. تولیدات و صادرات کالا و خدمات به منظور ارزآوری برای اقتصاد ملی، مستلزم تحقق عواملی مانند ایجاد زیربناهای لازم برای تولید و صادرات، جذب

رشد داشته است، اما ساختار در آمدی سازمان های مناطق آزاد تجاری به خوبی نمایانگر وابستگی این سازمانها به ورود کالاهای مسافری از منطقه به سرزمین اصلی است و از همین رو مناطق آزاد کشور به ظاهر از بزرگترین هدفهای خود که پردازش صادرات و جذب سرمایه و تکنولوژی خارجی است، بازمانده اند. البته باید توجه نمود که این فاصله گرفتن عمدتاً ناشی از عدم تقبل احداث زیربنها توسط دولت می باشد. لذا نباید انتظاری بیش از امکانات موجود داشت. در یک جمع بندی کلی سازمانهای مناطق آزاد کشور در طی سالهای ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷، کل درآمدهای مناطق آزاد تجاری جمعاً ۲۰۳۵ میلیارد ریال بوده که در آمد حاصل از عوارض ورود کالا حدود ۴۸/۲ درصد، فروش کارتهای مسافری حدود ۱۹/۵ درصد، در آمد حاصل از فروش زمین حدود ۱۹/۴ درصد و بالاخره سایر درآمدها حدود ۱۲/۸ درصد می باشد.

### چالش ها و تنگناهای موجود در مقابل مناطق آزاد تجاری ایران

گرچه با تحلیل اطلاعات هر کدام از موارد ذکر شده در بخش قبیل، به موانع و تنگنایی که مناطق آزاد در راه رسیدن به اهداف خود با آن روبرو هستند اشاره شد، به دلیل اهمیت موضوع در ادامه به شرح مختصر این موارد پرداخته

جدول شماره ۷، میزان واردات کالا به مناطق آزاد در سال های ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷

(ارقام به میلیون دلار)

عنوان	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	جمع
کیش	۳۲۱/۶	۹۳/۶	۱۲۵	۱۳۱	۱۳۱	۱۱۰	۹۱۲/۲
قشم	۴۸۰	۳۵۵	۱۸۵	۱۲۰	۱۲۵	۱۱۵	۲۵۱۱
چابهار			۴/۳۲	۷۷/۳۹	۴۳/۷۵	۴۸/۳۴	۱۷۳/۸

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران

جدول شماره ۸، میزان واردات کالا به مناطق آزاد در سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳

(ارقام به میلیون دلار)

عنوان	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	جمع
کیش	۱۳۶/۶	۱۳۵/۲۳۵	۸۱/۹۵	۶۸/۱۹۵	۴۲۱/۹۸
قشم	۲۴۷/۷۸۴	۴۴۵/۱۴۲	۱۹۴/۵۱	۱۶۲/۳۴۷	۱۰۴۹/۷۸۳
چابهار	۱۰۰/۱۳۷	۱۰۲/۲۶۶	۷۳/۷۵۵	۱۰۵/۲۹۱	۳۸۱/۴۴۹

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری - صنعتی ایران

## جدول شماره ۹، میزان صادرات کالا از مناطق آزاد در سال های ۱۳۷۲ تا ۱۳۷۷

(ارقام به میلیون دلار)

عنوان	۱۳۷۲	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	جمع
کیش				۰/۲۰۱	۰/۳۰۵	۰/۸۴۱	۱/۳۴۷
قشم		۱	۲/۵	۵	۹	۸/۳	۲۵/۸
چابهار				۰/۰۶۸	۰/۱۴۴	۰/۳۴۷	۰/۵۵۹

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

## جدول شماره ۱۰، میزان صادرات کالا از مناطق آزاد در سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۳

(ارقام به میلیون دلار)

عنوان	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	جمع
کیش	۴/۰۵۷	۲/۶۵۲	۴/۰۴۳	۶/۲۸۰	۱۷/۳۳۲
قشم	۹/۵۰۷	۱۱/۴۴۶	۱۱۳/۸۶۲	۴۰/۵۲۰	۱۷۵/۳۳۵
چابهار	۰/۰۶۵	۰/۲۵۶	۰/۲۳۸	۰/۲۲۷	۰/۸۳۶

مأخذ: سایت دبیرخانه مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران

رقابت با سایر مناطق آزاد به ویژه مناطق آزاد کشورهای همجوار بایستی شرایط لازم برای ایجاد انگیزه لازم در سرمایه گذاران خارجی را فراهم آورند.  
۵- وجود محدودیتهای مذهبی و نبود امکانات تفریحی مناسب برای گردشگران خارجی از دیگر دلایل شکست

سرمایه، انتقال دانش فنی و مدیریت است که در مورد کشور ایران قبل از انجام عوامل مذکور، اهداف بزرگتری مورد توجه و تخصیص بودجه قرار گرفت. (سازمان برنامه و بودجه ۱۳۷۰: ۱۵)

۳- افزایش هزینه های جاری در مناطق آزاد تجاری، که بعد از هزینه های عمرانی بیشترین سهم را به خود اختصاص می دهند. این مسأله موجب می شود تا قسمتی از هزینه هایی که می توانند صرف خدمات عمرانی و زیربنای لازم برای این مناطق شوند، صرف هزینه های پرسنلی و اداری می شوند، برخورداری از مدیریتی پویا و سیستم اداری فاقد جنبه های بروکراتیک در منطقه آزاد و رها از دخالت های عوامل خارج از منطقه می تواند عاملی مثبت در کاهش هزینه های جاری این مناطق به شمار رود.

۴- نبود شرایط لازم برای جلب سرمایه گذاری خارجی از عواملی است که مانع تحقق یافتن اهداف مناطق آزاد تجاری در کشور شده است. باید دانست که مجموعه ای از عوامل زمینه مناسب برای جلب سرمایه گذاری خارجی را می سازد و تا همه آنها فراهم نیاید، جلب سرمایه گذاری خارجی بر پایه یک یا چند عامل امکان پذیر نیست.

آنچه سرمایه گذاران خارجی را ترغیب به سرمایه گذاری در منطقه خاصی می کند، مقایسه امتیازات و تضمین های مؤثر بر اصل و سود سرمایه خود است. مناطق آزاد ایران در

○ وسعت مناطق آزاد ایران در مقایسه با مناطق آزاد در دیگر کشورها بسیار زیاد است. از این رو شاید با کوچک سازی آنها بتوان تأسیسات زیربنایی لازم را هر چه بیشتر و سریعتر پدید آورد و مناطق آزاد را به اهداف مورد نظر نزدیک تر ساخت. در شرایطی که هنوز امکانات زیربنایی در بسیاری از مناطق آزاد کشور وجود ندارد، توسعه و گسترش مناطق آزاد تجاری ایران و برداشته شدن تمرکز از مناطق آزاد تجاری موجود، کاری اشتباه است.

همه بدون درك كامل جایگاه مناطق آزاد در اقتصاد کشور ممکن نیست. این امر سبب می‌شود تا انتظاراتی که از مناطق آزاد می‌رود، مبتنی بر اهدافی باشد که برای آنها وضع می‌شود. همچنین اهمیت این اهداف به عنوان محک و معیار کلی ارزیابی میزان موفقیت مناطق آزاد حائز اهمیت است. لذا واقع بینی در ارزشیابی و انتخاب اهداف قابل حصول زمانی حاصل می‌شود که دید آرمانی مشترکی در خصوص نقش و جایگاه این مناطق در ساختار اقتصاد ملی نزد سیاستگذاران وجود داشته باشد.

سکوهای صادراتی و مناطق پردازش صادرات همواره نقش عمده‌ای را در توسعه صادرات صنعتی کشورهای موفق عهده‌دار بوده‌اند. در تایوان و کره جنوبی تقریباً مجموع صادرات صنعتی یا در مناطق پردازش صادرات و حوزه‌های حرارت شده گمرکی تولید می‌شده و یا به هر حال از تسهیلات مربوط به معافیت و استرداد حقوق گمرکی برخوردار بوده‌اند. بخش اعظم صادرات صنعتی چین در مناطق ویژه اقتصادی تولید می‌شود. در مالزی در اواخر دهه ۱۹۷۰ حدود ۷۵ درصد و اکنون حدود ۵۵ درصد صادرات صنعتی در مناطق پردازش صادرات این کشور تولید می‌شده و می‌شود و مابقی صادرات صنعتی از تسهیلات صادراتی استفاده می‌کنند. سهم مناطق پردازش صادرات در مکزیک در زمینه صادرات صنعتی حدود ۵۰ درصد است. در جمهوری دومینیکن ۸۰ درصد مجموع صادرات کالایی و ۱۰۰ درصد صادرات صنعتی در مناطق

مناطق آزاد به‌شمار می‌رود. گردشگران خارجی نیز مانند سرمایه‌گذاران خارجی، شرایط مورد انتظار خود را در مناطق آزاد می‌جویند. شمار گردشگران خارجی که در مدت شش سال از منطقه آزاد تجاری کیش دیدن کرده‌اند، ۴۰۶۰۰ نفر بوده است و این نشان می‌دهد که کیش در زمینه جذب گردشگر خارجی در قیاس با نقاط داخلی مانند اصفهان و دستیابی به هدفهای اعلام شده در برنامه‌های چندین موفق نبوده است. این در حالی است که مدیریت سازمان منطقه آزاد کیش همواره تأکید نموده است که کیش به دلیل وجود امکانات و زیربنای هماهنگ با گرایش توریستی و نیز جاذبه‌های طبیعی، بیشتر به عنوان یک منطقه آزاد تجاری و توریستی قابل ارزیابی است.

۶. برخلاف فراهم نمودن آزادی عمل بالقوه در قبال قانون برای مناطق آزاد، ضرورت تنظیم آیین‌نامه‌های مختلف برای تعیین اداره امور آنها توسط هیأت وزیران در مجموع نوع چارچوب اجرایی پیچیده برای مناطق بوجود می‌آورد. بعنوان مثال بیش از ۳۰ مورد تصویب‌نامه در زمینه‌های اجرایی مختلف نظیر مقررات مربوط به ورود و اقامت اتباع خارجی، سرمایه‌گذاری، اشتغال و بیمه اجتماعی، دستمزد کارکنان، تعیین میزان عوارض، مقررات امنیتی و انتظامی، راهنمایی و رانندگی که به تنهایی آیین‌نامه آن بالغ بر ۱۹۰ ماده می‌باشد، تصویب شده است لکن در بعضی موارد نظیر مقررات پولی و ارزی و بانکداری، تضمین حقوق صاحبان سرمایه‌های خارجی در مقابل سلب مالکیت که یکی از زمینه‌های اصلی تأمین شرایط امنیت سرمایه است، همچنین استفاده از خدمات شرکت‌های بیمه خارجی از جمله مسایلی اساسی هستند که هنوز باقی مانده و مانع ایجاد یک فضای کاملاً مناسب برای جلب سرمایه‌های خارجی می‌شود.

## راهبردهای توسعه مناطق آزاد تجاری

### در ایران

\* ایجاد دید آرمانی مشترک نسبت به جایگاه مناطق آزاد در میان مدیران سطح کلان کشور

ایجاد مناطق آزاد در یک کشور نمی‌تواند جدا از اقتصاد ملی به‌شمار رود بلکه مناطق آزاد باید وسیله‌ای برای توسعه صنعتی و بخشی از برنامه‌ریزی کلان برای توسعه اقتصادی- اجتماعی شمرده شوند.

ایجاد زیربنای لازم در مناطق آزاد تجاری، در نظر گرفتن مدیریت پویا و به کار گرفتن فن‌آوریهای جدید، همه و

### ○ مناطق آزاد کشور پیشتر در نقاط

ساحلی برپا شده است، که از محرومترین نقاط ایران به‌شمار می‌رود. شناخت زیربنای لازم برای دستیابی به اهداف مناطق آزاد تجاری ایران ضرورت دارد، ولی شوربختانه این نکته نه تنها مورد توجه قرار نگرفته، بلکه با افزایش شمار و گسترش دامنه مناطق آزاد تجاری، تأمین ابتدایی‌ترین امکانات لازم برای این مناطق به رویایی دست نیافتنی تبدیل شده است.



پردازش صادرات این کشور تولید می‌شود.

### \* کوچک سازی مناطق آزاد ایران

وسعت مناطق آزاد ایران در مقایسه با مناطق آزاد در دیگر کشورهای بسیار زیاد است. از این رو شاید با کوچک سازی آنها بتوان تأسیسات زیربنایی لازم را هر چه بیشتر و سریعتر پدید آورد و مناطق آزاد را به اهداف مورد نظر نزدیکتر ساخت. در شرایطی که هنوز امکانات زیربنایی در بسیاری از مناطق آزاد کشور وجود ندارد، توسعه و گسترش مناطق آزاد تجاری ایران و برداشته شدن تمرکز از مناطق آزاد تجاری موجود، کاری اشتباه است.

### \* مدیریت فعال و پویا با شناخت درست و بهنگام از

#### واقعیت‌ها و تحولات اقتصادی جهان

در ساختار کنونی، مدیریت ستادی شورای عالی مناطق آزاد، دبیرخانه و کمیسیون مربوطه مجموعه مدیریتی است که عمدتاً می‌بایست تصمیمات راهبردی اتخاذ نموده و هماهنگی لازم را برقرار کند. این سطح از مدیریت لازم است که از رویدادهای مناطق آزاد همسایه و دنیا اطلاع داشته و اطلاعات خود در این زمینه را در تمهیدات و تصمیم گیری‌ها دخالت بدهد.

### \* تدوین مقررات ساده در جذب سرمایه و تضمین

دادن به سرمایه گذاران مبنی بر دائمی بودن و استمرار یافتن مقررات و شرایط موجود

یکی از ارکان رقابت پذیری مناطق آزاد در یک کشور، میزان سهولت قوانین و مقررات آن است. منطقه آزاد تجاری باید بتواند قوانین آسانتری را برای جذب سرمایه گذاران داخلی و خارجی به مرحله اجرا در آورد و مهمتر از آن ثبات سیاسی موجود در کشور و تضمین اصل و سود سرمایه این افراد از دیگر فاکتورهای انتخاب سرمایه گذاران به شمار می‌رود.

## نتیجه گیری

این مقاله در پی نشان دادن اهمیت و جایگاه مناطق آزاد در نظام برنامه ریزی ایران بوده و کوشیده شده است با مروری کلی بر نحوه اثر گذاری قوانین و برنامه ریزی دولت در مناطق آزاد تجاری ایران به درک دلایل ناکامی مناطق آزاد ایران، هر چند ناقص، دست یابد. رویکرد مناطق آزاد تجاری ایران در دوران جنگ تحمیلی بیشتر معطوف به ایجاد زمینه‌ای برای واردات کالاهای مورد نیاز کشور در این دوران بوده است. نتایج حاصل از این رویکرد هنوز قابل مشاهده است. مناطق آزاد ایران در دوره سازندگی به عنوان ابزاری برای تجربه

اقتصاد آزاد و تعمیم آن به بازار کل کشور به شمار رفته است که این تجربه بسیار ناموفق عمل کرده است.

مناطق آزاد کشور بیشتر در نقاط ساحلی برپا شده است، که از محرومترین نقاط ایران به شمار می‌رود. شناخت زیربناهای لازم برای دستیابی به اهداف مناطق آزاد تجاری ایران ضرورت دارد، ولی شوربختانه این نکته نه تنها مورد توجه قرار نگرفته، بلکه با افزایش شمار و گسترش دامنه مناطق آزاد تجاری، تأمین ابتدایی ترین امکانات لازم برای این مناطق به رویایی دست نیافتنی تبدیل شده است که مستلزم زمان و هزینه فراوانی است. در بیشتر کشورهای دارای مناطق آزاد تجاری موفق، دولت ابتدا زیربناهای لازم برای فعالیت مناطق آزاد تجاری را فراهم آورده و سپس از درآمد حاصل از صادرات و پردازش کالا در این مناطق، بودجه مصرفی را جبران می‌کند در صورتیکه در ایران مناطق آزاد تجاری باید هزینه لازم برای امور عمرانی و زیربنایی را از صادرات کالا و فعالیت مناطق آزاد تجاری تأمین کنند. در ادامه چارچوبهای سیاستی و قانونی لازم برای جذب سرمایه گذاری خارجی و داخلی در این مناطق به عنوان عمده ابزار دستیابی به اهداف این مناطق در کنار تنش های سیاسی ایران در منطقه از جمله تنش در مناسبات بین المللی در مسأله انرژی هسته‌ای و... سبب شده است تا سرمایه گذاران داخلی و خارجی (خصوصاً سرمایه گذاران خارجی) تمایلی برای سرمایه گذاری در مناطق آزاد تجاری ایران نداشته و ایران سهمی در رقابت با مناطق آزاد کشورهای همجوار نداشته باشد. محدودیت های فرهنگی و مذهبی از دیگر موانع جذب سرمایه گذاری خارجی و داخلی خواهد بود. برپایی مناطق آزاد در یک کشور نمی‌توان جدا از اقتصاد ملی دانست. مناطق آزاد باید ابزار توسعه صنعتی و بخشی از برنامه کلان برای توسعه اقتصادی - اجتماعی شمرده شوند. ایجاد زیربناهای لازم در مناطق آزاد تجاری، در نظر گرفتن مدیریت پویا و به کار گرفتن فن آوریهای جدید، رفع محدودیت های قانونی جذب سرمایه گذاری، تجمیع امکانات لازم برای جذب گردشگران داخلی و خارجی همه و همه بدون درک کامل جایگاه مناطق آزاد در اقتصاد کشور ممکن نیست. آنچه باید مورد توجه قرار بگیرد ایجاد یک دید واقع بینانه همراه با درک کامل موقعیت و اهداف مناطق آزاد تجاری ایران و تعجیل برای جبران کاستی های انجام شده در این زمینه است. قبل از آنکه میلیاردها دلار سرمایه گذاری داخلی و خارجی توسط رقبای مناطق آزاد ایران در کشورهای همسایه جذب شود.

### پیوست

#### مناطق آزاد تجاری در برنامه اول توسعه

تبصره ۱۹ ماده واحده قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران: به دولت اجازه داده می‌شود که حداکثر در سه نقطه از نقاط مرزی کشور، مناطق آزاد تجاری - صنعتی تأسیس نماید.

تبصره ۲۰ ماده واحده قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران: برداشتن کلیه موانع و ایجاد همه‌گونه تسهیلات برای توسعه صادرات کالاهای صنعتی بر اساس مزینتهای کشور از جمله ایجاد مناطق صنعتی آزاد جهت استقرار صنایع تولیدکننده، محصولات صادراتی و جذب سرمایه در این صنایع

#### مناطق آزاد تجاری در برنامه دوم توسعه

تبصره ۲۸: مدیریت مناطق آزاد تجاری موظف است بر اساس ضوابط وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی نسبت به ایجاد مراکز بهداشتی و درمانی در محدوده مناطق آزاد اقدام و هزینه‌های جاری آنها را برابر معیارهای وزارتخانه مذکور از محل درآمدهای اختصاصی خود تأمین نماید.

در جهت کاهش وابستگی اقتصاد کشور به درآمدهای حاصل از نفت و توسعه بیش از پیش صادرات غیر نفتی از طریق استفاده مؤثر از مناطق آزاد تجاری برای توسعه صادرات و صادرات مجدد اقدام نماید.

بندل تبصره ماده ۳۳: به منظور نوسازی و روان‌سازی تجارت، افزایش سهم کشور در تجارت بین‌الملل، توسعه صادرات کالاهای غیر نفتی و خدمات، تقویت توان رقابتی محصولات صادراتی کشور در بازارهای بین‌المللی و به منظور گسترش کاربرد فناوری ارتباطات و اطلاعات در اقتصاد، بازرگانی و تجارت در قالب سند ملی بازرگانی کشور، دولت مکلف است به منظور هم‌پیوندی فعال با اقتصاد جهانی و رونق بخشیدن به تجارت خارجی، قانون مقررات صادرات و واردات، قانون امور گمرکی و قانون مناطق آزاد تجاری و صنعتی را بازنگری و اصلاح و مقررات ضد دامپینگ را تدوین نموده و به تصویب مرجع ذی‌ربط برساند.

#### مناطق آزاد تجاری در برنامه سوم توسعه

برای حضور فعال بخش خصوصی در فعالیتهای اقتصادی کشور باید زمینه‌های لازم و شرایط کافی فراهم شود و با جلب اعتماد مردم و گسترش آن، منابع بخش

خصوصی در اقتصاد کشور فعال گردد. به این منظور در ادامه اقداماتی که باید مورد توجه قرار گیرد مطرح می‌شود: حذف انحصارها در بازار تولید و توزیع کالاها و خدمات، کاهش مقررات مربوط به صدور مجوزهای سرمایه‌گذاری و منطقی کردن آنها، ایجاد اطمینان و برقراری شرایط مناسب کار و فعالیت برای سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و دادن تضمین‌های لازم مبنی بر مصونیت از تعرض به سرمایه و سود حاصل از فعالیتهای اقتصادی قانونی

جلب منابع و سرمایه‌های خارجی، اعم از سرمایه‌های ایرانیان در خارج از کشور و سرمایه‌های افراد حقیقی و حقوقی خارجی. در جذب سرمایه‌های خارجی وجود تضمین‌های لازم برای سرمایه‌گذاران خارجی اعم از اصل و سود سرمایه و غیره، تسهیل مراحل عملیاتی و اجرایی، صدور مجوزهای مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی ضرورت دارند. بدیهی است که این سرمایه‌ها باید به سمت زمینه‌هایی هدایت شوند که مورد نیازند و از اولویت برخوردارند.

#### مناطق آزاد تجاری در برنامه چهارم توسعه

ماده ۳۵ - دولت مکلف است به منظور اعمال مدیریت واحد و ایجاد رشد اقتصادی مناسب در مناطق آزاد اقدامات زیر را انجام دهد: الف: مدیریت سازمانهای به نمایندگی از طرف دولت، بالاترین مقام اجرایی منطقه محسوب شده و کلیه دستگاه‌های اجرایی مستقر در مناطق آزاد به استثنای دستگاه‌های نهادی دفاعی و امنیتی مکلف هستند ضمن رعایت ماده (۲۷) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری صنعتی مصوب ۱۳۷۲/۶/۷ نسبت به اصلاح و رفع مغایرتهای مقرراتی خود با مقررات مناطق آزاد اقدام نمایند. ب: وزارتخانه‌ها، سازمانها، مؤسسه‌ها و شرکتهای دولتی و وابسته به دولت در حیطه وظایف قانونی ضمن هماهنگی با سازمانهای مناطق آزاد، خدمات از قبیل برق، آب، مخابرات، سوخت و سایر خدمات را با ترخهای مصوب جاری در همان منطقه جغرافیایی از کشور به مناطق آزاد ارائه خواهند نمود. ج: کالاهای تولیدی یا پردازش شده در مناطق آزاد هنگام ورود به سایر نقاط کشور به میزان مجموع ارزش افزوده و ارزش مواد اولیه داخلی و قطعات داخلی به کار رفته در آن مجاز و تولید داخلی محسوب و از پرداخت حقوق ورودی معاف خواهد بود. تبصره - مواد اولیه و کالاهای واسطه‌ای خارجی به کار رفته در تولید مشروط به پرداخت حقوق ورودی در حکم مواد

## یادداشتها:

1. Laissez- faire
2. The End of Laissez- faire
3. Stiglitz, Joseph
4. Globalization and its Discontents
۵. در پیوست آمده است.
۶. در پیوست آمده است.
۷. در پیوست آمده است.
۸. در پیوست آمده است.
۹. منطقه آزاد تجاری ارس از اوایل سال ۱۳۸۴ و سازمان منطقه آزاد تجاری صنعتی اروند (آبادان- خرمشهر) در تاریخ ۸۳/۵/۴، بعنوان منطقه آزاد تجاری و صنعتی فعالیت خود را رسماً آغاز نمودند.

## منابع و مآخذ

۱. کمیجانی، اکبر (۱۳۷۴)، ارزیابی اقتصادی مناطق آزاد تجاری-صنعتی، تهران، وزارت امور اقتصادی و دارایی
۲. سازمان برنامه و بودجه (۱۳۷۰)، مناطق پردازش صادرات (اهداف- تجربیات و نقاط قوت و ضعف آن)، تهران، سازمان برنامه و بودجه
۳. سازمان برنامه و بودجه (۱۳۸۰)، بررسی وضعیت مناطق آزاد تجاری-صنعتی در ایران- چارچوبی برای گزینش مکان استقرار بورس در مناطق آزاد
۴. صباغ کرمانی، مجید (۱۳۸۰)، اقتصاد منطقه‌ای (تنوری و مدل‌ها)، چاپ دوم، تهران، نشر لیلی
۵. استیگلیتز، جوزف (۱۳۸۳)، جهانی شدن و مسائل آن، مترجم حسن گلریز، چاپ دوم، تهران، نشر نی
6. Oscar. Jacob (1970). *The Evolution of Economic Thought*, Harcourt & World Inc-New York
۷. سایت دبیرخانه شورای عالی مناطق آزاد تجاری-صنعتی ایران، اردیبهشت ماه ۱۳۸۵  
<http://www.freezones.ir/index.html>
۸. سایت منطقه آزاد تجاری-صنعتی بندر انزلی، اردیبهشت ماه ۱۳۸۵  
<http://www.anzaliport.ir/main.html>
۹. سایت منطقه آزاد تجاری اروند، اردیبهشت ماه ۱۳۸۵  
<http://www.arvandfreezone.ir/fa/index.html>
۱۰. سایت منطقه آزاد تجاری ارس، اردیبهشت ماه ۱۳۸۵  
[http://arasfz.ir/index\\_fa.htm](http://arasfz.ir/index_fa.htm)

اولیه و کالای داخلی محسوب می‌شود. د: حقوق، عوارض و هزینه‌های بندری که طبق قوانین جاری از کشتی‌ها و شناورها بابت خدمات بندری دریافت می‌شود در صورتیکه این بنادر و لنگرگاه‌ها توسط بخش خصوصی و تعاونی و یا مناطق آزاد ایجاد شده باشند توسط سازمان مناطق آزاد مربوطه اخذ می‌گردد. مناطق آزاد مجازند نسبت به ثبت و ترخیص کشتی‌های بین‌المللی اقدام نمایند. ه: محدوده آبی مناطق آزاد که قلمرو آن با رعایت مسائل امنیتی و دفاعی با پیشنهاد هیئت وزیران به تصویب مجلس شورای اسلامی خواهد رسید از امتیازات قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری-صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۲/۶/۷ و اصلاحات بعدی آن برخوردار خواهد بود. و: مبادلات کالا بین مناطق آزاد و خارج از کشور و نیز سایر مناطق آزاد از کلیه حقوق ورودی، عوارض و مالیات معاف می‌باشند. ز: در زمینه گسترش ارتباطات علمی با مراکز و نهادهای آموزشی و تحقیقاتی معتبر بین‌المللی وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در چارچوب ضوابط و مقررات قانونی و مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی نسبت به صدور مجوز جهت ایجاد دانشگاه‌های خصوصی در مناطق آزاد تجاری-صنعتی اقدام نمایند.

ماده ۴۷- به منظور ایجاد و توسعه شرکت‌های دانش بنیان و تقویت همکاری‌های بین‌المللی، اجازه داده می‌شود، واحدهای پژوهشی و فناوری و مهندسی مستقر در پارک‌های علم و فناوری در جهت انجام ماموریت‌های محوله، از مزایای قانونی مناطق آزاد در خصوص روابط کار، معافیت‌های مالیاتی و عوارض، سرمایه‌گذاری خارجی و مبادلات مالی بین‌المللی برخوردار گردند.

ماده ۷۵: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور مکلف است، با همکاری سایر دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط، به منظور بهره‌گیری از قابلیت‌ها و مزیت‌های سرزمین در راستای ارتقای نقش و جایگاه بین‌المللی کشور و تعامل مؤثر در اقتصاد بین‌المللی، راهبردها و اولویت‌های آمایشی ذیل را در قالب برنامه‌های اجرایی از ابتدای برنامه چهارم، به مرحله اجرا درآورد: الف: بهره‌گیری مناسب از موقعیت و توانمندی‌های عرصه‌های مختلف سرزمین، برای توسعه علم و فناوری و تعامل فعال با اقتصاد جهانی، از طرق مختلف از جمله تعیین مراکز و پارک‌های فناوری علمی، تحقیقاتی تخصصی و همچنین تعیین نقش و عملکرد مناطق آزاد و ویژه اقتصادی.